
„Kas dainon nesudėta“...

Ižengęs į šią salę ir pamatęs tiek daug jaunų nepažįstamų veidų ir tik vieną kitą praėjusių dešimtmečių šio teatro kūrybos liudininką, netekau žado. Kas atsitiko? Kur tie teatro žmonės, su kuriais dar taip neseniai dirbta, svajota? Kodėl ši konferencija nesudomino šiandien teatre dirbančių aktorių?... Tik atsipeikėjęs, suvokiau: laikas padarė savo darbą. Per šešerius dešimtmečius pasikeitė trys teatro kūrėjų kartos. Kas man atrodo buvo taip neseniai, daugeliui jūsų – tolimesnis praėjusis, banalus faktas. Per 15 minučių nespėsiu nuosekliai ir detalai papasakoti savo įspūdžių, patirtų šio teatro salėje, o vėliau teatre dirbant režisieriumi. Daug gerų žodžių norėtuši šia proga pasakyti apie kiekvieną teatro aktorių, režisierių, dailininką, pagalbinių personalo žmonių. Norėtuši, kad jūsų kartai šie vardai būtų žinomi, reikšmingi, kad pažintumėte laikmetį, kuris lėmė jų kūrybą. Taigi pažersiu žiupsnelį prisiminimų.

Pirmasis pokario dešimtmetis – niūrus metas. Miestas buvo labai sugriautas. Prasidėjo suėmimai, vežimai į Sibirą, žiauri kolektyvizacijos era. Išties naktis žmonės praleisdavo eilėse prie maisto parduotuvių, laukdami puskepalio duonos ar saujos miltų. Niekada nepamiršiu plataus juodo tako per Lukiškių aikštę, kuriuo dieną naktį buvo varomi žmonės į KGB rūmus tardyti arba pasmerktieji į Sibirą. Šio tako nepajėgdavo užpustyti net žiemos pūgos. Tūkstančiai ėjo ir ėjo, lydimi ginkluotų kareivių... Baimė žmones persekiojo ir darbe, ir gatvėje, ir namuose. Kiekviena šeima, kurios nepalietė KGB „ryškštė“, žmonėms kėlė įtarimą. Tuo metu apie teatro populiarumą vargu ar buvo galima kalbėti, nors kaip tik tada vyresnioji aktorių karta buvo pačiame kūrybinių jėgų žydėjime, pastatyta įdomių spektaklių. Tuo metu Vilniuje gyventojų buvo gerokai mažiau, tad ir žiūrovų teatre buvo nedaug. Vilniuje veikė tik kelios lietuviškos vidurinės mokyklos!

Jaunam žmogui sunku įsivaizduoti Vilnių be Žirmūnų, Lazdynų, Karoliniškių ir į juos panašių rajonų, be troleibusų, televizijos, be naktinių barų ir „Picerijų“. To meto sostinėje buvo keli kuklūs restoranai, kelios aludės, kelios valgyklos, trys teatrai, filharmonija, du muziejai ir penki kino teatrai. Automobilis buvo neįgyvendinama to meto mirtingųjų svajonė. Tad visi vaikščiojo pėsti. Vakaraus į Gedimino prospektą atėidavo žymūs miesto inteligentai, moksleiviai, studentai. Visi vieni kitus pažinojo. Tie pasivaikščiojimai trukdavo beveik iki vidurnakčio.

Kiekvieną vakarą, pasibaigus spektakliui, išėidavo į prospektą ir būrelis ypatingų žmonių – tai aktoriai. Tarp jų galėjai pamatyti gražuoles gulbes T. Vaičiūnienę, L. Kupstaitę, G. Jackevičiūtę ir kitas. Visi atkreipdavo dėmesį į praeinantį S. Jukną, nepakartojamus charakterinių vaidmenų atlikėjus O. Juodytę, N. Jurkūną, J. Siparį, N. Naką. Tai buvo dosniai gamtos apdovanoti grynuoliai! Šiuos žmones susižavėjimo ir pagarbos kupinu žvilgsniu palydėdavau ir aš, nes jau mokyklos saviveikloje užsikrėčiau teatro „bacila“. Dar šeštoje klasėje buvau pakviestas dalyvauti radijo vaidinimuose. Magnetofonų tuomet ir radijuje nebuvo, viską transliuodavo tiesiai į eterį. Susirenka būdavo į studiją nedidelis choras, muzikantų ansamblukas, kuriems diriguodavo kompozitorius B. Dvarionas, šalia – nuostabi dainininkė B. Grincevičiūtė, teatro aktoriai ir mes, moksleiviai, kiškių žiogų ir kitokių „rimtų“ vaidmenų atlikėjai. Laimingi, kad nei karto nesuklydome, vieni kitus nuoširdžiai pasveikindavome. O vyresnieji kaip tikriems artistams paspausdavo ranką. Kaip po tokio paspaudimo mums, geltonsnapiams, neapsisuks galvelės! Teatro liga manyje progresavo.

1954 m. įstojau į Valstybinės konservatorijos dramos aktorių specialybės kursą, kurį surinko R. Juknevičius. Vėliau mums dėstė žymūs aktoriai J. Siparis ir V. Jurkūnas. Abu jie tuo metu „karaliavo“ K. Kymantaitės pastatytame garsiajame Žemaitės „Marčios“ spektaklyje. Kokie tai buvo puikūs scenos meistrai! Tikri charakterių kūrimo juvelyrų! Tačiau dogmatiški mokymo programos reikalavimai, propaguojamos mokymo metodikos ribotumas, besaikis net pačių kukliausių studentiškių darbėlių temų ir siužetų sociologizavimas ir dėstytojus, ir studentus įvardavo į neviltį, tvyrojo didelė psichologinė įtampa. Tylėjo studentai, tylėjo dėstytojai. Ta tylą trukdavo labai ilgai... Tik kartais dėstytojas pakeldavo akis ir jose pamatydavau tai, ko žodžiu jis negalėjo pasakyti. Atėjęs į teatrą, panašias nesibaigiančias tylos pauzes ir nebylų R. Juknevičiaus žvilgsnį matydavau banalios ir primityvios A. Afinogenovo pjesės „Tolimoj“ repetacijų metu. Tylos priežastį žinojo visi, bet pasakyti nedrįso. Tačiau buvo ir kita teatro meno paslapčių supratimo galimybė – spektakliai.

Mes matėme savo dėstytojus ir kitus teatro aktorius vakarais scenoje. Po keliolika kartų žiūrėdami tuos pačius spektaklius, patirdavome atradimo džiaugsmą. Tėn mes, manau, perpratome ir didžią-

šias teatro meno paslaptis, ir netiesą, kurios taip daug buvo įpinta į propaguojamus tarybinės dramaturgijos kūrinis. Tad savo mokytojais galėčiau pavadinti ir scenos stebukladarę M. Mironaitę, ir daugelį kitų šio teatro aktorių. Matydami, kokią milžinišką fizinę ir psichinę įtampą patiria scenoje ne vienas jaunas aktorius, lankęs prie teatro veikusių dramų studiją, bandėme suvokti to reiškinio priežastis. Žaibu pralėkė 7 studijų metai. Mokydamasis Maskvoje perpratau K. Stanislavskio vaidybos sistemos esmę, supratau, kaip nukentėjo žymiausi kūrėjai ir menas apskritai, pakliuvę po A. Ždanovo „damoklo kardą“. Daugelis čia susirinkusių negirdėjo tokio vardo. Kas neskaitė jo pranešimų TSKP CK plenumo ir CK nutarimų kultūros klausimais, sunkiai gali suprasti ir mūsų meno vystymosi (stagnacijos!) pirmaisiais pokario dešimtmečiais sąlygas.

Šiandien išgirdome vieną kitą ironišką Akademinio teatro to meto repertuaro, teatro vadovų kūrybos vertinimą. Gal D. Šostakevičiaus, A. Achmatovos, S. Eizenšteino, S. Prokofjevo kūrybai surengtas „linčo teismas“, 15 metų lėmęs visą meno vystymąsi, paaikškins tos niūrios stagnacijos pagrindines priežastis. Tokių „atskalūnų“ ir formalistų ieškota ir Lietuvoje. Tuometinę teatro trupę sudarė apie 30 aktorių. Visų teatrų trupės buvo formuojamos pagal vieną schemą: 2 etatiniai režisieriai ir tiek artistų, kad juos padalijus į dvi dalis pavasarį ir rudenį galima būtų išsiųsti ilgų gastrolių po respublikos miestelius ir kaimus.

Ir, neduok dieve, neįvykdysi gastrolinių spektaklių planų! Planuojamas buvo ne tik spektaklių, bet ir žiūrovų skaičius. O vaidinti tekdavo labai kukliose, tam nepritaikytose patalpose, mokyklose, kolūkių kultūros namų salikėse. Dažnai po spektaklio aktoriai tose patalpose ir nakvodavo. Būdavo, kad atsivežę minimalias spektaklio dekoracijas, tiksliau, fragmentus, scenos mašinistai juos ir palikdavo sunkvežimyje. Jie netilpdavo kuklioje mokyklos ar bažnytkaimio salėje. O spektaklį vaidinti reikia! ... Taip ir keisdavosi vos ne kasdien tuose bažnytkaimiuose įvairių respublikos teatrų trupės. Per pavasario darbymetį, bulviakas... Gastrolinės sąlygos lėmė ir teatrų repertuarą. Kiekvienas teatras buvo priverstas ieškoti nedidelių veikalų, ir ne bet kokių. Mūsų provincijos žiūrovai atkakliai boikotavo kiekvieną „idėjišką“ spektaklį. Vos pamatę vaidinimą, pašto darbuotojos pranešdavo kaimyninių miestelių žmonėms, verta ar neverta tą teatrą žiūrėti. Kas galėjo numatyti, kad dar po kelių dešimtmečių kai kurie mūsų teatrai bus dažnesni svečiai Milano, Peterburgo, Kolumbijos scenose negu kuriame nors Lietuvos mieste!

Manychiau ne kiekvienas prisimena ir senąjį Akademinio teatro pastatą, jo salę ir sceną. Tuomet teatras buvo daug kuklesnis už šiandieninį, o techninės scenos galimybės – skurdžios. Pirmas netobulas ratas scenos grindyse atsirado tik 1963 metais. Žodžiu, tai buvo kuklus kamerinis teatriukas, kurio sce-

nos erdvėje visas dėmesys – aktoriui. Spektakliams pastatyti buvo skiriamas griežtas laiko limitas. Bet kokio sudėtingumo veikalas turėjo būti pastatytas per 1,5 mėnesio. Kas ketvirtį – 2 premjeros. Pavėlavai išleisti premjerą numatytą plane dieną – katastrofa. Teatro direktorius ir režisierius keliais šliaužiojo ministerijos koridoriais, maldaudami pasigailėjimo, o ir savieji partiniai ir profsąjunginiai „klapčiukai“ kaltino vos ne tėvynės išdavimu. Nejučia pagalvoji, kokius šedevrus tokiomis sąlygomis sukurtų dabartiniai mūsų teatro grandai? Niekas neleistų pasikviesti aktorių iš kito teatro, neleistų repetuoti pusę metų. Spektaklių finansavimas labai kuklus – 2000 rublių. Visas medžiagas rūbams ir dekoracijoms, rekvizitą galima buvo įsigyti tik 3-jose beveik tuščiose parduotuvėse. Dar ir dabar, pasirašus teatro drabužių sandėlyje, manau, galima surasti vieną kitą to meto kostiumą, kuris prajuokintų daugelį. Tikri muziejiniai stebuklai! Po kelis kartus kibiruose perdažytos drobės, medvilnės ar pamušalinio šilko medžiagėlės buvo aliejiniiais dažais dekoruojamos vienokiu ar kitokiu raštu. Tokį rūbą vilkėjo ne viena teatro primadona. Magnetofonų kurį laiką nebuvo, tad visą garsinį spektaklio apipavidalinimą kurdavo nedidukas muzikantų ansamblukas, o vėją, griaustinį, šūvius, šuns lojimą ir t. t. – scenos darbininkai ir užkulisyje pasislėpę laisvi aktoriai, kurie kubiluose rankomis taškė vandenį, lazdomis trankė į šiukšlių dėžes, kratė skardos lakštus. Išstis valandas teko repetuoti, kol pavykdavo išgauti panašius norimus garsus. Laužo dūmus imituodavo puode verdančio vandens garai. Lyg ir nuklydau į pašalius, bet egzotiškos smulkmenos buvo teatro kūrybinės kasdienybės sudedamoji dalis, padėjusi įgyvendinti to meto režisierių sumanymus.

Prasidėjo 6-ojo dešimtmečio „atšilimo“ laikotarpis – vilčių ir svajonių metas! Į teatrą ėmė plūsti žiūrovai. Teatrai tuomet buvo vienintelė vieta, kur žmonės galėdavo pabūti kartu, pasvajoti, pakilti virš žiaurios netiesos. Į bažnyčią juk nenuėisi! Dauguma žiūrovų jautė, kad ir teatro salėje jų juoką ir spontaniškus plojimus spektaklio metu „fiksuoja“ vienos nematomos galingos įstaigos darbuotojų ausys ir akys. Žmonės pradėjo nebijoti savęs. Kartu su nerimastinguoju H. Kurausku-Hamletu žiūrovai bandydavo klasiko žodžiuose išgirsti jiems artimas mintis ir potekstes. Prasidėjo „ezopo kalbos“ teatre laikotarpis. Tačiau priesakas režisieriams – „paklusti“ autoriui ir „numirti“ aktoriuje – galiojo ir toliau. Prisimenu, kaip per A. Čechovo pjesių festivalį dvi dienas Juozą Miltinį talžė iš Maskvos ir Leningrado atvykusios ponios kritikės. Talžė neva už formalizmą ir kosmopolitizmą. O kaltininkas buvo „Žuvėdra“ – mokyklinis, kuklulis, be galo nepretenzingas spektakliukas. Jokio formalizmo čia nebuvo ir negalėjo būti; tiesiog aktoriai nesugebėjo kartkartėmis pakilti virš elementaraus mokyklinio lygio... Tuo laiku teatro žmonės buvo priversti drebėti ir bijoti. Nuo atvykėlių

kritikų stengėsi neatsilikti ir vietiniai meno „vertintojai“. Ne paslaptis, kad kai kuriuos spektaklius, tarp jų ir garsųjį V. Ivanovo „Šarvuotį“, teko kopijuoti: spektaklių kūrėjai buvo priversti važiuoti į Maskvą ir žiūrėti, kaip ten padaryta.

Savo septynerius darbo metus Akademiniam teatre prisimenu kupinas šviesios nostalgijos. Tai buvo mano svajonių teatras. Tiek vyresnės, tiek jaunesnės kartos teatro žmonės man – jaunam, šiek tiek kaprizingam ir kategoriškam – buvo labai geranoriški ir atlaidūs. Mane tėviškai globojo ir rėmė ir teatro vadovas J. Rudzinskas, ir mano pirmasis mokytojas R. Juknevičius. Dėkingas esu buvusiam teatro direktoriui P. Treiniui, su kuriuo pasvajodavome apie teatro ateitį. Gavęs jo sutikimą, nieko nelaukęs, priviliojau iš kitų teatrų keletą talentingų jaunų aktorių: J. Rygertą, E. Pleškytę R. Paliukaitę ir kitus. Esu dėkingas likimui už kūrybinio ir žmogiško bendravimo džiaugsmą, patirtą dirbant su Jonu Kavaliausku – nuostabiuoju Dėde Vania ir mano statytų spektaklių pagrindinių vaidmenų atlikėju. Maištingasis H. Kurauskas, gyvenimo džiaugsmo kupina M. Rasteikaitė ir nepaprasto talento I. Garasimavičiūtė, O. Knapkytė, rūstusis ir išmintingasis A. Radzevičius – reikšmingi mano kūrybiniam likimui vardai. Galėčiau vardyti ir vardyti aktorius, nes ši trupė buvo sukomplektuota iš tikrų „deimaničių“. Kiekvienas savitas, nepakartojamas, turėjęs savitą aktorinę mokyklą, didelę gyvenimo patirtį. Kokie nuoširdūs, rūpestingi, atsidavę teatrui buvo to meto scenos mašinistai, apšvietėjai, staliai!... Dauguma jų – kaimo vaikai, pabėgę iš savo gimtųjų pastogių nuo kolektyvizacijos. Su šeimomis prisiglaudę teatro palėpėse, daugelis jų liko ištikimi ir atsidavę teatrui.

Šešiasdešimtųjų metų „atšilimas“ buvo tik trumpalaikė iliuzija. „Varžtai“ vėl buvo pamažu „prisukti“. Trumpalaikė teatrų repertuaro formavimo laisvė nepastebimai baigėsi. Valdininkai vėl įdėmiai studijavo kiekvieną režisieriaus pasiūlymą. Sugalvojo net „genialią“ teatrų tramdymo priemonę – festivalius. Įvairiausiom progom – TSKP suvažiavimų, revoliucijos metinių, brolišku respublikų dramaturgijos, socialistinių šalių dramaturgijos festivalių vajai. Tokio valdininkų reguliavimo neatlaidė J. Jurašas, 1978 m. ir aš išėjau iš Kauno dramos teatro. Kas, jei ne Akademinis teatras, turi rodyti ištikimybės partijos ideologinei politikai pavyzdį! Ilgas valandas vyriausiojo režisieriaus ar direktoriaus kabinete svarstomas būsimo sezono teatro repertuaras, dar kartą karštai aptartas meno taryboje ir partinėje teatro organizacijoje būdavo pateikiamas Kultūros ministerijai. Visi

palankiai vertina, tačiau tie popieriai dar keliauja į CK, po – į Maskvą. Po kurio laiko išgirstame, kad reikia viską persvarstyti. J. Rudzinskas savaitę sėdi užsirakinęs kabinete, niekas nežino, apie ką jis galvoja. Kai kas įtaria, jog geria... Neliko vieno, kito planuoto sekančių metų repertuare kūrinio pavadinimo. Skubiai reikia statyti „proginį“ spektaklį! To reikalauja ir teatro vadovų pasiūlytą repertuarą „pavirtinusi“ teatro partinė organizacija. Visuose teatruose partinės organizacijos buvo stebėtinai mažos (6–8 nariai), tačiau, vedini asmeniškų tikslų, jos „idėjiški“ nariai, švaistydami gražiais lozungais, ištikimai reguliavo kiekvieną teatro vadovo įdėjinį meninį „žingsnį“. Todėl šiandien nenorėčiau sutikti su tais, kurie bando „nurašyti“ J. Rudzinsko vardą. Tiesa, jis nebuvo diplomuotas, mokslus baigęs režisierius ir savo pastatymuose rėmėsi aktorine intuicija. Bet tie, kurie jį matė vaidinant M. Gorkio, Moliere'o, V. Krėvės pjesių pastatymuose, sutiks, jog tai buvo vienas ryškiausių pokario laikotarpio Lietuvos aktorių. Pasiklausykime dar išlikusių jo balso įrašų, kokia galinga romantinė energija iš jų sklinda!.. Nenorėčiau visko juodinti ir teigti, kad to meto teatre nebuvo kūrybinio džiaugsmo dienų. Buvo! Teatras ir miestui, ir kaimui buvo reikalingas kaip duona. Buvo nuostabių kūrybinių sėkmių. Istorijos vadovėlių vertos į didžiuosius atlaidus panašios Lietuvos ir kitų respublikų žiūrovų kelionės į Panevėžio, Kauno, Vilniaus teatrus...

Nekomentuosiu mano ir kitų režisierių šiame teatre pastatytų spektaklių. Tai geriau padarė ar padarys kritikai, aktoriai, su kuriais teko dirbti. Galiu pasakyti, kad stengiausi išvaduoti Akademinio teatro sceną nuo „fotografinio realizmo“, bandžiau iškelti nemeluotas žmogaus būties problemas. Jaučiau, kad žmonės ilgisi vilties ir dvasinio apsišvarinimo.

Į klausimą, kodėl sėkmingai dirbęs staiga nutariau išeiti iš mylimo teatro, galėtų atsakyti ir šios konferencijos organizatorė prof. I. Aleksaitė. Ji, tada jauna teatro kritikė, pirmoji sužinojusi, kad naujuoju teatro vadu bus skiriamas valdžios labai palai komas, mano pastatymų negalėjęs pakęsti žmogus, paklausė: „Vytai, ar tu liksi dirbti su juo?“ Nelikau... 1966 m. rudenį tyliai išėjau iš mano mylimo teatro. Po 10 metų bandžiau sugrįžti. Nepavyko...

Teatras ne visada prasideda nuo rūbinės, kaip teigė klasikai. Linkėčiau, kad dabartinė šio teatro kūrėjų karta nepatirtų juokingų ir dramatiškų likimo smūgių, kurie teko mums, kad juos mylėtum ir atsimintum Lietuvos žiūrovai. Visa kita – spalvoti dūmai.

Ilgiausių metų!

Vytautas Čibiras